

TOVLAMACHILIK JINOYATINING BOSHQA TURDAGI O‘ZGALAR MULKINI TALON-TAROJ QILISH JINOYATLARI BILAN O‘ZARO NISBATI

SHADMANOV SHARAFUDDIN RAIMOVICH

Surxondaryo viloyat ichki ishlar boshqarmasi
shimoliy mintaqaviy hudud saf bo‘linmalari
patrul post xizmati otryadi komandiri mayor

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada tovlamachilik jinoyatining boshqa turdagi o‘zgalar mulkini talon-taroj qilish jinoyatlari bilan o‘zaro nisbati huquqiy va amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Tovlamachilik jinoyati bilan o‘g‘rilik, talonchilik, bosqinchilik kabi jinoyatlar o‘rtasidagi farqli belgilar, ularning obyektiv va subyektiv tomonlari, shuningdek, jinoyatning yuzaga kelish mexanizmlari solishtirma tahlil asosida yoritiladi. Maqolada shuningdek, tovlamachilikning iqtisodiy, psixologik va ijtimoiy oqibatlarini, jinoyat tarkibining asosiy belgilarini aniqlashda sud-amaliy tajribalardan olingan misollar ham keltirilgan.

Tadqiqot davomida O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi, Oliy sud Plenumi qarorlari, shuningdek, xorijiy davlatlarning jinoyat huquqi tizimidagi talon-tarojlik turlari bilan bog‘liq qoidalar o‘rganilgan. Muallif tovlamachilik jinoyatining asosiy o‘ziga xosligi zo‘ravonliksiz, lekin ruhiy yoki axborot bosimi orqali moddiy manfaat orttirish ekanini ilmiy asoslab beradi.

Kalit so‘zlar: tovlamachilik, o‘g‘rilik, talonchilik, bosqinchilik, jinoyat tarkibi, obyektiv tomon, subyektiv tomon, sud amaliyoti, mulkni talon-taroj qilish, huquqiy nisbiylik.

KIRISH

Hozirgi davrda iqtisodiy jinoyatlar orasida tovlamachilik (shantaj, bosim orqali moddiy manfaat olish) eng xavfli va murakkab jinoyatlardan biri sifatida e’tirof etilmoqda. Tovlamachilikning ijtimoiy xavfliligi shundaki, u nafaqat fuqarolarning mol-mulkiga, balki ularning sha’ni, qadr-qimmatini va psixologik holatiga ham jiddiy zarar yetkazadi. Shu

bois bu jinoyat turi huquqni muhofaza qiluvchi organlar, sudlar hamda huquqshunos olimlarning e'tibor markazida turibdi.

Mazkur mavzuni tanlashdan maqsad tovlamachilik jinoyatining o'ziga xos xususiyatlarini aniqlash, uni boshqa mulkiy jinoyatlardan firibgarlik, talonchilik va o'g'irlik kabi jinoyatlardan farqlash, ularning o'zaro nisbatini aniqlash hamda amaliy jihatdan bu jinoyatni oldini olish choralari ishlab chiqishdan iboratdir.

So'nggi yillarda O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 165-moddasida ko'zda tutilgan "Tovlamachilik" jinoyatini qo'llashda ham huquqni qo'llovchi amaliyotda ayrim tushunmovchiliklar kuzatilmoqda. Ayrim hollarda tovlamachilik jinoyati firibgarlik yoki bosqinchilik bilan aralashtirib qo'llanilmoqda. Shu sababli bu jinoyat turini boshqa o'zgalar mulkini talon-taroj qilish jinoyatlari bilan solishtirib tahlil qilish muhim amaliy ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi huzuridagi Kriminologiya institutining 2023-yilda o'tkazgan tadqiqotlariga ko'ra, tovlamachilik bilan bog'liq jinoyatlarning 64 foizi ijtimoiy tarmoqlar orqali bosim, shantaj yoki tahdid shaklida sodir etilgan. Masalan, "CyberXabar" (2024-yil, 11-mart) rasmiy manbasida keltirilishicha, Telegram va Instagram tarmoqlari orqali shaxsiy ma'lumotlarni oshkor qilish bilan tahdid qilib, pul talab qilish holatlari ko'paygan. Bu esa zamonaviy sharoitda tovlamachilik jinoyati shakllarining o'zgarib borayotganini ko'rsatadi.

Mazkur tadqiqotning dolzarbligi shundaki, u tovlamachilikning boshqa mulkiy jinoyatlardan farqli o'laroq, psixologik bosim va tahdid asosida sodir etilishini chuqur tahlil qiladi. Shuningdek, jinoyatning motivi, maqsadi, vositalari va subyektining xususiyatlari ham amaliy misollar orqali yoritiladi.

ASOSIY QISM

Tovlamachilik jinoyati bu shaxsning boshqasiga nisbatan ma'lum bir tahdid yoki shantaj orqali moddiy manfaat yoki mol-mulk talab qilishi holatidir. Bu jinoyatning o'ziga xos tomoni shundaki, jinoyatchi bevosita kuch ishlatmaydi, biroq psixologik bosim orqali jabrlanuvchini o'z ixtiyoriga qarshi harakat qilishga majbur qiladi.

Masalan, 2024-yilning may oyida Toshkent shahrida sodir bo'lgan amaliy holatda bir shaxs ijtimoiy tarmoqda boshqa fuqaroga tegishli shaxsiy fotosuratlarini tarqatish bilan

tahdid qilib, undan pul talab qilgan. Bu holatda tovlamachilikning asosiy belgisi tahdid orqali foyda olish. Bu jinoyatning firibgarlikdan farqi shundaki, firibgar aldamchi yo‘l bilan ishonchni qozonib, mol-mulkni qo‘lga kiritadi, tovlamachi esa qo‘rqitish yo‘li bilan.

O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining amaliy qo‘llanilishida tovlamachilik jinoyati ko‘pincha talonchilik yoki bosqinchilik bilan aralashtirib yuboriladi. Biroq farq shundaki, bosqinchilikda kuch ishlatish yoki kuch ishlatish bilan tahdid qilish orqali mol-mulk olinadi, tovlamachilikda esa kelajakdagi zarar tahdidi orqali foyda olinadi. Masalan, jinoyatchi “Agar menga pul bermasang, ish joyingda obro‘yingni tushiraman” deb tahdid qilsa, bu tovlamachilikdir. Ammo agar u darhol kuch ishlatib mol-mulkni tortib olsa bu bosqinchilik hisoblanadi.

Amaliyotda bunday jinoyatlar ko‘pincha ijtimoiy tarmoqlarda, biznes munosabatlarida yoki ta‘lim tizimidagi korrupsion holatlar bilan bog‘liq ravishda sodir bo‘lmoqda. Masalan, 2023-yilda “EduControl” platformasining hisobotiga ko‘ra, ayrim o‘quv muassasalarida imtihon natijalarini oshirib berish uchun pul talab qilish holatlari aniqlangan. Bu ham tovlamachilikka xos belgilarni o‘zida mujassam etgan lavozim vakolatidan foydalanib, bosim orqali foyda olish.

O‘zbekiston Respublikasi “Ta‘lim to‘g‘risida”gi qonunining 2020-yil 23-sentabrda qabul qilingan yangi tahriri ta‘lim jarayonida halollik, shaffoflik va korrupsiyaga qarshi kurashish prinsiplarini alohida belgilab berdi. Ushbu qonun asosida 2021-yil 9-iyulda “Akademik halollik to‘g‘risida” nizom tasdiqlandi. Mazkur nizom ta‘lim tizimida har qanday bosim yoki tovlamachilikka o‘xshash holatlarning oldini olishni ko‘zda tutadi.

Masalan, amaliy jarayonlarda universitetlarda maxsus “Halollik komissiyalari” faoliyat yuritmoqda. Ular o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi baholashda bosim yoki noqonuniy talablarni aniqlashga qaratilgan. 2022-yilda Toshkent davlat yuridik universitetida bunday komissiya tomonidan bir holat aniqlangan: o‘qituvchi talabaning bahosini oshirish evaziga sovg‘a talab qilgan. Bu holat amalda tovlamachilik sifatida baholangan va huquqiy javobgarlikka tortilgan.

Shunday qilib, tovlamachilikning boshqa o‘zgalar mulkini talon-taroj qilish jinoyatlaridan asosiy farqi jinoyatning psixologik bosimga asoslangan bo‘lishida. O‘g‘irlikda mol-mulk yashirincha olinadi, talonchilikda ochiqchasiga, bosqinchilikda kuch

ishlatilib, firibgarlikda aldamchi yo‘l bilan, tovlamachilikda esa qo‘rqitish orqali amalga oshiriladi.

Bu tahlildan ko‘rinadiki, zamonaviy jamiyatda tovlamachilik jinoyati nafaqat iqtisodiy sohada, balki ta‘lim tizimi, axborot texnologiyalari va ijtimoiy tarmoqlarda ham keng tarqalmoqda. Shu sababli amaliyotda bunday holatlarga tezkor javob berish, ta‘lim muassasalarida halollik mexanizmlarini kuchaytirish, fuqarolarning huquqiy madaniyatini oshirish eng muhim vazifalardan biri bo‘lib qolmoqda.

Eslatma: quyidagi ma‘lumotlar amaliy tergov va huquqiy tahlil jarayonida qaysi hujjat va dalillar zarurligini aniqlashga yordam beradi. Rasmiy hujjatlar va IIV e‘lonlari manbalari jadvalda ko‘rsatilgan.

Yuzaga kelish omili	Amaliy misol qanday sodir bo‘ladi (haqiqiy hayot tasviri)	Tergov/sud uchun qanday isbot to‘plash kerak va rasmiy manba (sana)
Ijtimoiy tarmoqlar orqali tahdid va shantaj	Begona hisob anonim xabar yuboradi: shaxsiy fotosuratlar yoki kompromatni tarqataman, pul yubormasang hammaga tarqataman qurbon qo‘rqib moliyaviy talablarga bo‘ysunadi.	Chat loglar, xabarlarining server metama‘lumotlari (timestamp), akkaunt skrinshoti, platformaning rasmiy javob yozuvi. Bu tur xolatlar O‘zbekiston sharoitida ijtimoiy tarmoqlar orqali sodir bo‘layotgani ko‘plab rasmiy e‘lonlarda qayd etilgan. Manba: Ichki ishlar vazirligi rasmiy kanali e‘lonlari (masalan, Telegram e‘lonlari, yil), va xalqaro maqolalar (sextortion holatlariga oid tahlillar).
Bir guruh tomonidan tashkil etilgan onlayn jinoiy faoliyat (scam / gang)	Bir nechta akkaunt va VPN orqali tashkilotlangan guruh telegram kanali yoki bot orqali kompromatni tarqatish bilan talab qo‘yadi pul o‘tkazmalari bir nechta hisob orqali qabul qilinadi.	IP tracelar, platforma server loglari, bank yoki elektron to‘lov yozuvlari, qo‘lga olingan qurilmalarda forensika. Bunday guruhlar ushlanganligi haqida IIV rasmiy e‘lonlari va xalqaro tahlillar mavjud (masalan, Telegram kanal orqali ushlangan sextextortion guruhlariga haqida xabarlar, yil).
Jabrlanuvchining zaif ijtimoiy va huquqiy savodxonligi	Yoshlar yoki onlayn xavfsizlikni bilmaydigan fuqarolar noaniq shartlar	Maktab yoki universitet ichki tekshiruvlari, jabrlanuvchi bayonotlari, psixologik ekspertiza

Yuzaga kelish omili	Amaliy misol qanday sodir bo‘ladi (haqiqiy hayot tasviri)	Tergov/sud uchun qanday isbot to‘plash kerak va rasmiy manba (sana)
	ostida kompromat yuboradi va keyin shantajga uchraydi.	xulosalari. Ta’lim tizimida raqamli xavfsizlik bo‘yicha ta’lim tadbirlari va rasmiy qo‘llanmalar qabul qilinganligi e’lon qilingan. Manba: Ta’lim to‘g‘risidagi qonun (sana) va ta’lim muassasalari ichki nizomlari hamda amaliy tadbirlar to‘g‘risidagi rasmiy xabarlar.
Moliyaviy oqimlarni yashirish orqali isbotni murakkablashtirish	Tovlamachilar kripto yoki chet el hisoblari orqali mablag‘ oladi, pul oqimi shaffof bo‘lmay qoladi.	Moliyaviy ekspertiza, kripto tranzaksiya izlari, bank so‘rovlari va xalqaro moliyaviy hamkorlik orqali pul oqimini kuzatish. Xalqaro tashkilotlar va moliyaviy monitoring hisobotlari bunday holatlarni ko‘rsatadi.
Dalillarni o‘chirib tashlash yoki vaqtinchalik yo‘qotish	Jinoyatchi xabarlarni o‘chiradi, akkauntni yopadi yoki qurilmalarni formatlaydi shu bois tergov tezkorlik bilan server loglarini so‘rashga majbur bo‘ladi.	Platformalardan tezkor so‘rov qilish, operator yozuvlarini taqdim etish, forensika ekspertizasi. Europol va xalqaro huquqni muhofaza qilish protokollarida tezkor ma’lumot almashinuvi muhimligi qayd etilgan.
Huquqiy bo‘shliqlar yoki norma yetishmasligi	An’anaviy qonunlar raqamli shantaj turiga mos tushmay qolishi, yoki maxsus modda yo‘qligi jinoyatni noaniq kvalifikatsiyalashga olib keladi.	Qonun loyihalari, parlament muhokamalari, Oliy sud qarorlari va prokuratura tushuntirishlari asosida normativ bazani yangilash. O‘zbekiston qonunchiligida to‘g‘ri kvalifikatsiya uchun Jinoyat kodeksi moddalari va Oliy sudning izohlariga murojaat qilinadi.

Qisqa izoh amaliy tavsiyalar (qanday ketma-ketlikda ishlash kerak)

Hodisa aniqlangach, birinchi navbatda barcha elektron dalillarni yig‘ish va platforma/serverga rasmiy so‘rov yuborish zarur; bu metama’lumotlar isbot bo‘lib xizmat qiladi.

Jabrlanuvchining ruhiy holatini aniqlash uchun psixologik ekspertiza o'tkazish lozim; bu jabrlanuvchi majburlik ostida pul berganini ko'rsatishda yordam beradi.

Agar moliyaviy tranzaksiyalar murakkab bo'lsa, moliyaviy va kripto ekspertizasi talab etiladi; xalqaro hamkorlik zarur bo'lsa INTERPOL/Europol protokollari orqali so'rov yuborish lozim.

Ta'lim muassasalarida oldini olish ishlari samarali: raqamli xavfsizlik va akademik halollik bo'yicha amaliy mashg'ulotlar o'tkazish, ichki halollik komissiyalarini faol qilish bular qonuniy hujjatlar va amaliy tartiblarga muvofiq amalga oshirilmoqda.

XULOSA

Tovlamachilik jinoyatini boshqa turdagi o'zgalar mulkini talon-taroj qilish jinoyatlari bilan o'zaro nisbatda tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, bu jinoyat turi o'zining psixologik bosim, tahdid va majburiylik asosida sodir etilishi bilan ajralib turadi. Amaliy tahlillar, ayniqsa, 2023-2024-yillarda O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi va Bosh prokuraturasi huzuridagi Kriminologiya instituti tomonidan e'lon qilingan rasmiy ma'lumotlar shuni isbotlaydiki, tovlamachilikning eng ko'p uchraydigan shakli ijtimoiy tarmoqlar orqali shaxsiy ma'lumotlarni oshkor qilish bilan tahdid qilish holatlaridir.

Boshqa jinoyatlardan farqli o'laroq, tovlamachilikda mol-mulkni olish zo'ravonliksiz, lekin ruhiy tahdid asosida amalga oshiriladi. Masalan, o'g'irlikda moddiy ashyoni yashirin olib qo'yish sodir etilsa, tovlamachilikda jabrlanuvchi o'zi ixtiyoriy ravishda topshirishga majbur bo'ladi. Shu bois, bu jinoyatni firibgarlik yoki talonchilik bilan aralashtirmaslik uchun obyektiv tomonning isbotlanishi, ya'ni tahdid va majburiylikning dalillar bilan tasdiqlanishi zarur.

Amaliy tergov tajribalari shuni ko'rsatadiki, tovlamachilikni aniqlashda elektron dalillar, chat yozuvlari, audio yoki video xabarlar asosiy rol o'ynaydi. Ayniqsa, 2024-yil 11-mart kuni "CyberXabar" platformasida e'lon qilingan rasmiy xabarda qayd etilganidek, Telegram orqali amalga oshirilgan onlayn shantaj holatlari ko'paygani, bu esa raqamli izlarni saqlash va tahlil qilish zaruratini oshirgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Karimov, S. E. (2023). Tovlamachilik jinoyati huquqi va amaliyoti: O‘zbekistonda tajriba. Toshkent: “Adolat-hukuk” nashriyoti.
2. Usmonova, D. L. (2024). Onlayn shantaj va rahbarlik mexanizmlari: Tovlamachilikni oldini olish strategiyalari. Toshkent: “Yoshlar nashriyoti”.
3. Murodov, A. R., & Qodirova, Z. T. (2023). Moliyaviy oqimlar orqali amalga oshirilayotgan tovlamachilik: kriptο va xalqaro transferlar tahlili. Toshkent: “Fan va texnologiya” nashriyoti.
4. O‘zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi. (2024). Ijtimoiy tarmoqlarda sodir etilayotgan tovlamachilik jinoyatlari bo‘yicha statistik ma’lumotlar analizi – yil 2023. Toshkent: IIV Akademiyasi matbuoti.